

مقام و منزلت پدر در مکتب اسلام و فرهنگ مردم

شهرزاد دوستی^۱

چکیده

خانواده پسندیده‌ترین بنا از منظر اسلام و جایگاه اصلی تربیت دینی، معنوی و فرهنگی فرزندان است. در خانواده، پدر، رهبری و مدیریت خانواده را بر عهده دارد و نماد اقتدار و فداکاری است. جایگاه پدر نزد خدای متعال آنقدر عظیم است که در قرآن به پدر سوگند یاد شده و از فرزندان خواسته شده است تا از پدر اطاعت کنند و در همه حال حتی در سنین کهولت احترام ایشان را داشته باشند. در این مقاله به مقام و منزلت پدر در مکیت اسلام و فرهنگ مردم پرداخته شده است. نیکی به والدین، رعایت ادب در مقابل آنها و فروتنی و طلب دعا از محورهایی هستند که در اسلام نسبت به وظایف فرزندان در مقابل والدین تأکید شده است.

کلیدواژه: تکریم پدر، روز پدر، سیزده رجب، ولادت حضرت علی علیه السلام

پدر در تمثیل‌ها، پدر در مثل‌ها

۱. کارشناسی ارشد پژوهش علوم اجتماعی و پژوهشگر واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات
sh.doosti@irib.ir

مقدمه

در اسلام، پدر دارای وظایف و نقش‌های ویژه‌ای بسیار در نهاد خانواده است. پدر ریاست خانواده را به منظور تعیین نظام ارزشی حاکم بر خانواده، تنظیم روابط اعضای آن، سازماندهی و تقسیم وظایف، ایجاد هماهنگی، امنیت روانی و رعایت مصالح آن بر عهده دارد و در رابطه با اجتماع نیز، حلقه اتصال خانواده با جامعه است و بیشترین نقش را در اجتماعی شدن فرزندان و ایجاد مهارت‌های اجتماعی شامل همکاری و کمک به دیگران، مسئولیت‌پذیری، خویش‌داری، همدلی، گفتار و کردار مناسب و ... بر عهده دارد. از آنجا که خانواده نخستین نهادی است که مهارت‌ها در آنجا کسب و تجربه می‌شوند و پدر به عنوان مدیر این نهاد، وظیفه ساماندهی آن را به عهده دارد، از این رو پدر در فرهنگ غنی ایران اسلامی جایگاهی بس عظیم و رفیع دارد و تنها به عنوان نان‌آور خانواده شناخته نمی‌شود. در واقع، سایه محبت، اقتدار، امنیت و شکوه پدر بر خانواده، در نهایت به ایجاد نظم، وحدت، تعهد، اخلاق، استقلال و همدلی می‌انجامد. خداوند در سوره‌های اسرا (آیه‌های ۲۳ و ۲۴)، عنکبوت (۸)، لقمان (آیه‌های ۱۴ و ۱۵) و احقاف (آیه‌های ۱۸-۱۵) به گونه‌ای صریح از فرزندان خواسته است که خردسالی خویش را همواره به یاد آورند و احترام والدین را سرلوحه کار خود قرار دهند و از به کار بردن عبارات ناپسند بپرهیزند. از این رو در این مقاله بر آن شدیم به معرفی مقام و منزلت پدر از منظر قرآن و روایات معصومین علیهم‌السلام بپردازیم و از آنجا که فرهنگ اسلامی در تاروپود فرهنگ ایرانی گره خورده است به جایگاه و مقام ارزشمند پدر در فرهنگ مردم اشاره کنیم.

جایگاه والدین در فرهنگ اسلامی

والدین (پدر و مادر) مهم‌ترین ارکان در نظام خانواده هستند که هر کدام از حقوق ویژه‌ای در ارتباط با یکدیگر و فرزندان برخوردارند که رعایت این

مقام و منزلت پدر در مکتب اسلام و فرهنگ مردم ❖ ۹۳

حقوق، ریشه‌های عمیق خانواده را مستحکم می‌سازد. خانواده مورد توجه ویژه در اسلام است؛ زیرا در اسلام هیچ بنایی محبوب‌تر از آن پایه‌ریزی نشده است. اسلام زندگی خانوادگی را بر مبنای حقوق و مسئولیت قرار می‌دهد و در آن وظیفه هر یک از اعضا از سوی خداوند مشخص و وضع شده است. رعایت حقوق پدر و مادر و فرزندان از یک سو موجب ثبات و اعتلای خانواده و از سوی دیگر موجب رعایت حقوق جامعه از سوی افراد خانواده و همچنین رعایت حقوق آنها از سوی جامعه می‌شود. احترام فرزندان به حقوق والدین، بویژه حق پدر نیز در همین حوزه قرار می‌گیرد که در نتیجه موجب تقویت نقش خانواده در پیشبرد اهداف متعالی خواهد شد. برخی از حقوق والدین بر فرزندان عبارت‌اند از:

۱. نیکی به والدین

قرآن، احترام و احسان به والدین (پدر و مادر) را در بیشتر موارد در کنار آیات توحیدی مطرح کرده است. از جمله در چهار سوره «اسرا (۲۳)»، «نسا (۳۶)»، «بقره (۸۳)» و «انعام (۱۵۱)»، به نیکی به والدین بلافاصله بعد از مسئله توحید پرداخته است. «وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا» و پروردگار تو مقرر کرد که جز او را پرستید و به پدر و مادر [خود] احسان کنید». (اسراء/ ۲۳)

«وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا» و خداوند را پرستید هیچ چیز را شریک او قرار ندهید و به پدر و مادر نیکی کنید. (نسا/ ۳۶)

«لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا» «جز خداوند یگانه را پرستش نکنید و نسبت به پدر و مادر نیکی کنید». (بقره/ ۸۳)

«أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا» «چیزی را بر او (خدا) شریک قرار ندهید و به پدر و مادر احسان کنید». (انعام/ ۱۵۱)

از این آیات چنین مستفاد می‌شود که بعد از خداوند، پدر و مادر بزرگ‌ترین حق را بر فرزند دارند و خداوند متعال لزوم اطاعت از والدین را

پس از دعوت به عبادت خود قرار داده است؛ زیرا خداوند یکتا، خالق و آفریدگار انسان است و شکر و اطاعت او به منزله ادای حق پروردگار است و پدر و مادر نیز که مجرای این خلقت بوده‌اند و زحمات فراوانی در تربیت فرزند کشیده‌اند، با استناد به تعالیم اسلامی باید مورد سپاس و اطاعت قرار گیرند.

۲. رعایت ادب

یکی از شیوه‌های تکریم پدر و مادر، گفتار کریمانه با آنهاست. چنانکه خداوند کریم در آیه ۲۳ سوره اسراء می‌فرماید: «وَقُلْ لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا» «به آن دو، سخن کریمانه و شرافتمندانه بگو»

همچنین در ادامه همین آیه آمده است: «إِذَا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا»: «اگر یکی از آن دو یا هر دو در کنار تو به کهنسالی رسیدند، به آنها کلمه‌ای ناخوشایند مگوی»

در آیه ۱۰۰ سوره یوسف نیز می‌خوانیم که «بعد از دخول به مصر حضرت یوسف علیه السلام به پدر و مادرش عزت و احترام کرد و آنها را روی تخت نشانید». پس شایسته است ما در هر مقامی که باشیم با تاسی از پیغمبران عظیم‌الشان ادب و نزاکت را در حق والدین خود به کمال ادا کنیم.

در آیه ۱۵ سوره لقمان خداوند می‌فرماید: «وَإِنْ جَهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا» «اگر پدر و مادرت تلاش کردند که چیزی را که بدان علم نداری از آن روی که وجود ندارد، شریک من سازی، از آنان پیروی مکن البته در کارهای دنیا با آنان به نیکی معاشرت کن و در حقشان ستم و خشونت روا مدار» در این آیه ملاحظت و ادب نسبت به پدر و مادر امری لازم و ضروری بر فرزندان شمرده شده است.

۳. فروتنی و طلب دعا

خداوند بلندمرتبه در آیه ۲۴ سوره اسراء می‌فرماید: «وَاحْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيْتَنِی صَغِيرًا» «و از سر مهربانی بال فروتنی را بر آن دو بگستر و بگو پروردگارا بر آنان رحمت آور، چنانکه مرا در کودکی پروردند». پس باید در تمام ابعاد رفتاری و اخلاقی نهایت تواضع را در نزد آنها داشته باشیم.

جایگاه پدر در روایات

نخستین نکته‌ای که فرزندان باید به آن توجه کنند این است که با رضایت والدین، رضایت خدا نیز فراهم می‌شود. در این ارتباط پیامبر اکرم ﷺ فرموده‌اند: «خشنودی خدا در خشنودی پدر و مادر است و دلگیری وی در دلگیری آنهاست». نیکی به پدر در روایات بسیاری آمده است که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

از امام سجاد علیه السلام روایت شده است که «حق پدربت این است که بدانی او ریشه تو و تو شاخه او هستی و بدان که اگر او نبود، تو نبود، پس هر گاه درخواست نعمتی یافتی که شادمانت کند، بدان که پدربت برای تو ریشه آن نعمت است و حمد خدای به جای آور و به اندازه آن نعمت از او شکرگزار باش.» (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ۲۲۵-۲۲۴)

امام رضا علیه السلام هم در این باره فرموده‌اند: «بر تو باد فرمانبرداری از پدر و نیکی به وی و فروتنی و خاکساری در برابر او و بزرگ‌داشتن و گرامی داشتن او و نیز آرام سخن گفتن در حضورش، زیرا پدر ریشه و پسر شاخه اوست. اگر پدر نبود خدا پسر را هم تقدیر نمی‌کرد. اموال و آبرو و جانان را برایشان بذل کنید که جان و مال تو برای پدر است. پس در دنیا از پدران به نیکی پیروی کنید و پس از مرگشان برای آنان دعا و طلب رحمت کنید، البته این

۹۶ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

بدان معنا نیست که پدر حق جفا بر فرزند داشته باشد، بلکه اگر جفا کند گرفتار عاق فرزند می‌شود. (همان: ۲۲۵)

همچنین امام رضا علیه السلام ضمن توصیه به دعا برای پدر پس از مرگ وی می‌فرماید: «روایت شده که هر کس در حیات پدرش با او نیکی کند، ولی پس از وفاتش برای او دعا نکند، خدا او را قاطع رحم نام می‌نهد.» امام باقر علیه السلام فرموده‌اند: «اگر کسی به والدین خود در زمان حیات آن دو نیکوکار باشد ولی پس از مرگ آنان بدهکاریشان را نپردازد و برای آنان استغفار نکند، خدا وی را عاق والدین به شمار می‌آورد.» (همان: ۲۲۶)

احترام به والدین از حقوق دایمی است و در آیات و روایات می‌خوانیم که احسان و نیکی به پدر در همه حال لازم و واجب است.

جایگاه پدر در فرهنگ مردم

در جامعه ایران اسلامی، مردم به تاسی از سیره پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه معصوم علیهم السلام همواره حرمت پدر را پاس می‌دارند. زمانی که بنای خانواده با پیوند بین دختر و پسر شکل می‌گیرد، بدون اذن پدر صیغه عقد جاری نمی‌گردد و بدون دعای پدر، دختر قدم از قدم بر نمی‌دارد. از این رو در بعضی مناطق رسم است که سفره‌ای که داخل آن قدری نان و نمک گذاشته شده است، از سوی پدر نوعروس بر کمر دخترش، به نیت عاقبت به خیری و فزونی رزق و روزی، بسته می‌شود. پدر دست دخترش را در دست داماد می‌گذارد و سفارش‌های لازم را به نوعروس و نوداماد گوشزد می‌کند. هنگامی که نوزادی متولد می‌شود، پدر نوزاد یا هر کدام از پدربزرگ‌های طفل در گوش نورسیده اذان و دعا می‌خوانند. همچنین، در موعد تحویل سال و بر سفره هفت‌سین، پدر، پس از خواندن دعای تحویل سال نو اسکناس‌های تا نشده از قرآن بیرون می‌آورد و به یمن برکت به فرزندان و مادر خانواده هدیه می‌دهد. در ادبیات شفاهی نیز پدر ارج و قرب فراوانی دارد. در زیر به جایگاه پدر در مثل‌ها و تمثیل‌ها اشاره شده است:

۱. پدر در تمثیل‌ها

تمثیل و مثل، حکمت توده مردم است و کاربرد آن در زبان، عوام را به معنا و مقصود گوینده رهنمون می‌سازد و خواص از آن لطف و زیبایی بهره‌دوچندانی درک می‌کنند. (آنی‌زاده، ۱۳۸۹: ۱۷)

«کشته پدرون، درووه فرزند»
kašte pedaruna daruve farzendo
کشته از پدران است و درو کردن از پسران (فرزندان) (از پدر به پسر، آنچه به جامانده یا رسیده است). (گلستانه، ۱۳۸۴: ۲۰۶)

«تو به جای پدر چه کردی خیر، که همی چشم داری از پسرت»
این شعر، از حکایتی که در گلستان سعدی آمده، آورده شده و به صورت مثل است: مهمان پیری شدم در دیار بکر که مال فراوان داشت و فرزندى خوب‌روی. شبی حکایت کرد مرا، به عمر خویش به جز این فرزند نبوده است. درختی در این وادی زیارتگاه است که مردمان به حاجت خواستن آنجا روند. شب‌های دراز در پای آن درخت بر حق بنالیده‌ام، تا مرا این فرزند بخشیده است.

شنیدم که پسر با رفیقان، آهسته همی گفت:
چه بودی گر من آن درخت بدانستمی کجاست، تا دعا می‌کردم و پدر بمردی!

خواجه شادی کنان که پسر عاقل است و پسر طعنه‌زنان که پدرم فرتوت:

سال‌ها بر تو بگذرد که گذار نکنی سوی تربت پدرت

تو به جای پدر چه کردی خیر تا همان چشم داری از پسرت!

(شیرازی، ۱۳۷۰: ۵۶-۵۵)

عاق والدین از جمله موضوعاتی است که در تمثیل‌ها به آن پرداخته شده است. کتاب «عاق والدین» که در گذشته، اطفال در مکتب‌خانه‌ها می‌خواندند،

درس آموزنده‌ای برای احترام و جلب رضایت والدین بود. در زیر به یکی از حکایات کتاب اشاره می‌شود:

«فضل بن یحیی برمکی» را بر سینه، قدری برّص پدید آمد. عظیم، رنجور شد و گرمابه رفتن به شب انداخت، تا کسی بر آن مطلع نشود. پس ندیمان را جمع کرد و گفت: امروز، در عراق و خراسان و شام و پارس کدام طبیب را حاذق‌تر می‌دانند و بدین معنی مشهورتر است؟ گفتند: جاثلیق پارس به شیراز. کس فرستاد و حکیم جاثلیق را از پارس به بغداد آورد و با او بر سیبل امتحان گفت: مرا در پای فتوری می‌باشد، تدبیر معالجت همی باید کرد. حکیم جاثلیق گفت: از کل لبنیات و ترشی‌ها پرهیز باید کردن و غذا «نخود آب» باید خوردن به گوشت ماکیان یکساله، حلوا از زرده تخم‌مرغ را به انگبین باید کردن و از آن خوردن.

چون ترتیب این غذا تمام نظاره پذیرد، من تدبیر ادویه بکنم. فضل گفت: چنین کنم. سپس فضل بر عادت، آن شب از همه چیزها بخورد.

دیگر روز جاثلیق بیامد و احوال و علامت‌ها بنگریست، رویش برافروخت و گفت: من، تو را معالجت نتوانم کرد، زیرا از ترشی‌ها و لبنیات نهی کرده‌ام و پرهیز نکرده‌ای.

پس فضل بن یحیی، بر حدس و حذاقت آن بزرگ آفرین کرد و بیماری خویش را با او در میان نهاد و گفت: تو را بدین مهم خواندم و این امتحانی بود که کردم.

جاثلیق، دست به معالجت برد و آنچه در این باب بود، بکرد روزگاری برآمد، هیچ فایده نداشت.

حکیم جاثلیق بر خویش همی پیچید که این، چندان کار مهمی نیست که این اندازه به طول کشید. تا روزی با فضل بن یحیی نشسته بود، گفت: ای

مقام و منزلت پدر در مکتب اسلام و فرهنگ مردم ❖ ۹۹

بزرگوار! آنچه معالجت بود، کردم، هیچ اثر نکرد. مگر پدر از تو ناخشنود است، پدر را خشنود ساز تا من این مرض از تو ببرم.

فضل، آن شب برخاست و به نزدیک یحیی رفت و در پای او افتاد و رضای او طلبید. آن پدر پیر خشنود گردید و جاثلیق او را به همان انواع معالجت همی کرد، روی به بهبودی گذارد و چندی برنیامد که شفای کامل یافت.

سپس فضل از جاثلیق پرسید: تو چه دانستی که سبب بیماری، ناخشنودی پدر است؟ جاثلیق گفت: من هر معالجتی که بود کردم، سود نداشت. گفتم این مرد بزرگ، لگد از جایی خورده است. بنگریستم، هیچ کس نیافتم که شب از تو ناخشنود و به رنج بختی؛ بلکه از صدقات و صلوات و تشریفات تو، بسیار کس همی آسوده است. تا خبر یافتم که پدر از تو آزرده است و میان تو و او کدورتی است. من دانستم که [بیماری] از آن باشد. این علاج کردم. برفت و اندیشه من خطا نبود. بعد از آن فضل بن یحیی، جاثلیق را توانگر کرد و به پارس فرستاد. (همان: ۱۱۲-۱۰۹)

«بچه یتیم، تلافی نداره»

یعنی کسی که پدرش را از دست بدهد، حمایت و پشتیبانی را از دست داده است و هر بلا، فشار و زورگویی را باید تحمل کند و کسی را ندارد که تلافی کند و تقاض بگیرد. هنگامی که فرزند پدر مرده‌ای، دچار ضعف جسمی، مالی و انواع مشکلات می‌شود که در این هنگام این سخن را به کار می‌برند. (همان: ۲۰۲)

در زیر به برخی از تمثیل‌ها اشاره می‌شود:

مشکن نان کسی را که پدر ندیده باشد

بشنو حرف کسی را که کمر خمیده باشد

کسی که در خانه پدری بزرگ نشده باشد یا پدر ندیده باشد، کمتر باید از او انتظار گذشت و بخشش داشت. در برابر، سخن کسی را بشنو یا با کسی

مشورت کن که کمرش خمیده باشد یا تجربه داشته باشد و سنی از او گذشته باشد. (همان: ۱۲۸)

«دل به بو و موکه رو فرزنده نو از فرزند رو کوی سیه»

dele babow va moka ro farzenda noaz farzend ru kuy siyah

دل پدر و مادر به دنبال فرزند است و از فرزند روی کوه سیاه. پدر و مادر عاشق فرزندانند و فرزندان عاشق دیگران. (همان: ۱۳۳)

bâbâ dorur o pârà kurek dadorur «بابا دورور، پارا کورکده دورور»

بابا زنده است و پاروی کهنه هم هنوز هست

«دهده اول، دهده قدری بیل؛ ننه اول، ننه قدری بیل»

dada ul dada qadri bil nana ul nana qadri bil

پدر باش، قدر پدر را بدان. مادر باش و قدر مادر را بدان. (شاه محمدی، ۱۳۸۳: ۲۱۰)

۲. پدر در مثلها

در این قسمت مثل‌هایی آورده شده که در آنها به واژه «پدر» اشاره شده است:

آتش پدرم روشن باشد از هر طرفی باشد. (ذوالفقاری، ۱۳۸۸: ۱۸۴)

آدم بی پدر، یتیم و بی مادر، اسیر است. (همان: ۱۹۵)

آمرزش گناهان، خدمت برای پدر و مادر. (همان: ۲۲۹)

آن قدر دل‌ها خون شود تا یک پسر شود مثل پدر. (همان: ۲۴۰)

ادب تو در خانه پدرت. (همان: ۲۶۳)

ارث پدر ار خواهی علم پدر آموز. (همان: ۲۶۴)

اره کن، تیشه کن، کار (هنر) پدر پیشه کن. (همان: ۲۶۶)

از پدر و مادر (هم) یاد شیرین تر می شود. (همان: ۲۷۹)

از دعای پدر و آه مادر بترس. (همان: ۲۹۴)

اسب پدر از پل باریک چوبی گذر می کند. (همان: ۳۲۸)

مقام و منزلت پدر در مکتب اسلام و فرهنگ مردم ❖ ۱۰۱

اگر پیشرفت می‌کنی به گذشته‌ها نظری بینداز به پدر و مادرت توجه کن.
(همان: ۳۵۷)

اگر چند فرزند را روی زشت / به چشم پدر روی او چون بهشت. (همان:
(۳۶۱)

اگر دست پدر بودی به دستم / چرا من در این خرابه می‌نشستم. (همان:
(۳۶۹)

فرزند پدردار، خواجگی و بزرگی می‌کند. (همان: ۱۳۶۰)

پدرم مُرد و بخت از من برگشت. (همان: ۶۲۷)

پدر و مادر تخت آفریده‌اند، بخت نیافریده‌اند. (همان: ۶۲۷)

پدر و مادر جواهر (میوه‌های) نایاب‌اند. (همان: ۶۲۷)

پدر و مادر دوست بدون رشوه هستند. (همان: ۶۲۷)

پدر و مادر عاشق بی‌عارند. (همان: ۶۲۷)

پدر و مادر میوه بهشتی‌اند. (همان: ۶۲۷)

پدر و مادر هر چند پیر باشند، بودنشان از نبودنشان بهتر است. (همان:
(۶۲۷)

تجلی روز پدر در فرهنگ مردم

پس از انقلاب اسلامی و به منظور بزرگداشت مقام والای پدر، روز ولادت سرسلسله امامت و پدر دو پیشوای الهی امام حسن علیه السلام و امام حسین علیه السلام به عنوان روز پدر نامگذاری شد. از این رو سیزده رجب هر سال را که زادروز حضرت علی علیه السلام است، مردم در شهرها و روستاهای مختلف به جشن و شادی می‌پردازند و آن روز مبارک را به نام «روز پدر» گرامی می‌دارند و در اغلب مناطق، فرزندان به پاس مهربانی‌ها، فداکاری‌ها و ایثار پدران و پدربزرگ‌ها هدایایی را به آنان تقدیم می‌کنند و دست و روی آنان را می‌بوسند و روز پدر را به آنها تبریک می‌گویند.

در فیروزجاه بابل بسیاری از فرزندان حتی از راه‌های دور برای دیدن پدر و پدربزرگشان می‌آیند و هدیه‌ای تقدیمشان می‌کنند و به این بهانه از زحمات آنها تشکر و قدرانی می‌کنند و اگر پدرشان در قید حیات نباشد، بر سر مزارشان می‌روند و برای شادی روح آنها طلب آمرزش می‌کنند و با ختم آیاتی چند از قرآن کریم روح آنها را شاد می‌سازند. (قلندریان، بندپی شرقی، ۱۳۸۸)

در کهک قم، فرزندان و نوادگان خانواده به دیدن بزرگان می‌روند و هدیه‌ای را برای پدر، پدربزرگ، پدربزرگ و پدرشوهر خود می‌برند و بعضی هم در خانه بزرگان خود به صرف ناهار یا شام دعوت می‌شوند. هدایای مرسوم برای پدر و پدربزرگ عبارت‌اند از: مبلغی پول، پوشاک یا قرآن و کتب دینی که بستگی به شأن و شخصیت افراد دارد. (جعفرزاده، کهک، ۱۳۸۸)

در منطقه گل‌تپه همدان در روز پدر، فرزندان به پدرها و پدربزرگ‌ها هدیه می‌دهند. گاه چند فرزند خانواده یک هدیه تهیه می‌کنند و گاه تنها فرزند خانواده به تنهایی برای پدرش هدیه می‌گیرد. هدیه‌ها معمولاً جوراب، پیراهن، زیرپوش، کت و شلوار یا کیک است. اگر پدر فردی در قید حیات نباشد، بر سر مزار او می‌روند و برای شادی روح پدر شکلات، شیرینی و خرما خیرات

مقام و منزلت پدر در مکتب اسلام و فرهنگ مردم ❖ ۱۰۳

می‌کنند. همچنین، وقتی پدربزرگی از سوی خانواده‌اش هدیه‌ای می‌گیرد، به جای آن به نوه‌هایش پولی به عنوان هدیه می‌دهد. (اخوان، گل تپه، ۱۳۸۸)

در ایزدخواست آباء، فرزندان خانواده از قبل بررسی می‌کنند که پدر و مادرشان به چه چیزی نیاز دارند و بعد همه، با همکاری یکدیگر، نیاز پدر و مادر را برطرف می‌کنند. مثلاً اگر ببینند پدر و مادرشان توانایی مالی برای رفتن به مکه یا کربلا را ندارند، این کار را برای آنها انجام می‌دهند یا قسمتی از منزل را تعمیر می‌کنند و گاهی هم از والدینشان می‌پرسند که چه کاری برای این روز باید انجام بدهند. (قناعتی، ایزدخواست، ۱۳۸۸)

در چالگر کوثر از توابع استان اردبیل، در روز پدر اعضای خانواده برای پدرشان هدایایی را تهیه می‌کنند تا از زحماتی که پدر برای سعادت و خوشبختی خانواده متحمل شده است، تقدیر و تشکر کنند. مراسم تجلیل و تشکر اصولاً در شب سیزده رجب صورت می‌گیرد و شب‌هنگام، وقتی پدر خانواده وارد خانه می‌شود، بچه‌ها با شادی و خوشحالی به استقبالش می‌روند و هدیه را به او تقدیم می‌کنند و دست و روی پدر را می‌بوسند و پدر نیز بچه‌ها را در آغوش می‌گیرد و از مهر و محبت و هدیه‌شان تشکر می‌کند. این جشن کوچک خانوادگی با خواندن آواز و بازگویی خاطرات پدر ادامه می‌یابد.

اگر پدربزرگ‌ها در قید حیات باشند، همه در خانه پدربزرگ جمع می‌شوند و ضمن اهدای هدیه، به شادی و خوشحالی می‌پردازند. آنان که امکان حضور در این مراسم را ندارند، معمولاً برای روز پدر کارت تبریک و هدیه ارسال می‌کنند یا با تماس تلفنی روز پدر را به ایشان تبریک می‌گویند. عده‌ای از پدران هم برای فرزندانشان هدایایی تهیه می‌کنند و پس از دریافت هدیه، خودشان هم هدایایی به آنان می‌دهند و این امر فرزندان را بیش از پیش خوشحال و شاد می‌کند. علاوه بر آن، پدر خانواده برای همسرش نیز هدیه‌ای تهیه و به او تقدیم می‌کند. این مراسم امروزه با شور، شادی و شکوه فراوان در جمع خانواده‌ها معمول و مرسوم شده و یکی از برکات آن خوشحالی اعضای

خانواده و خلق یک شب خاطره‌انگیز و به یاد ماندنی است. (رزاقی چالگر، کوثر، ۱۳۸۰)

پیامک‌های روز پدر

سیزدهم رجب روز لبخند خداوند بر روی آدمیان و جهان هستی به مناسبت زاده شدن مولود کعبه است. امروزه جلوه‌های ادبی دلنشین و زیبا و مسجع رجبیه در وصف کمالات آن امام همام و مقام شامخ پدر در قالب پیامک‌های تبریک در فرهنگ مردم مناطق مختلف نمایانگر است. به برخی از این پیامک‌های تبریک اشاره می‌شود:

«پدر جان، باش و با بودنت باعث بودن من باش. روزت مبارک از صمیم قلب دوستت دارم.»

«نمک بر زخم من شیرین‌تر از خواب سحر گردد

جگرها خون شود تا یک پسر مثل پدر گردد»

«پدر عزیزم از تو آموختم چگونه سبکبال زندگی کنم تا هجرتم نیز سبکبال باشد. این بال‌های پرواز قناعت و امید و عشق را تو به من بخشیدی، فدای تو ...»

«پدر جان، نگاه مهربان و صدای دلنشینت همیشه مرحم دل من در این غربت است، بدان که برای من بهترینی.»

پدرم:

به یمن لطف تو بختم بلند خواهد شد

سرم به خاک رهت ارجمند خواهد شد

لبی که زمزمه درد می‌کند شب و روز

به یمن روی تو پر نوشخند خواهد شد

روزت مبارک

مقام و منزلت پدر در مکتب اسلام و فرهنگ مردم ❖ ۱۰۵

همچنین در این روز علاوه بر پدر، پیامک‌هایی برای تبریک زادروز حضرت علی علیه السلام میان افراد جامعه رد و بدل می‌شود که به دو نمونه از این پیامک‌ها اشاره می‌شود:

در کون و مکان امیر و فرزانه علی ست
در کعبه ظهور کرد تا بر همه کس
معلوم شود که صاحب خانه علی ست

نام علی: عدالت

راه علی: سعادت

عشق علی: شهادت

ذکر علی: عبادت

عید علی: مبارک

(دوستی، ۱۳۸۸: ۴۸-۴۶)

جمع بندی

یکی از بزرگ‌ترین نعمت‌های الهی، خدمات و فداکاری‌های بی‌توقع و بدون چشمداشت پدر در حق فرزند است. به همین منظور اسلام برای پدر، ارزش و احترام خاصی قایل است. این ارزش و احترام به حدی است که در قرآن کریم پس از امر به عبادت خدا، به سپاس‌گویی از زحمات پدر تصریح شده است. احسان به پدر دارای آثار بسیار شگرف دنیایی و اخروی است. از جمله آثار دنیوی نیکی به پدر، دوری انسان از عصیانگری است (سوره مریم آیات ۱۴-۱۲). بر طبق روایات از رسول اکرم صلی الله علیه و آله و امامان معصوم علیهم السلام افزایش طول عمر، فراوانی روزی، اجابت دعا از برکات نیکی فرزند پیامدهایی که عمل به این ارزش الهی به دنبال دارد آثاری است که پس از در حق والدین است. دنیا نصیب انسان می‌گردد که عبارتند از: آسان شدن مرگ، وصول به بهشت، ورود به درجات بالای بهشت، همنشینی با نیکان و ... و از آنجا که

یکی از جلوه‌های پیوند حیات خاکی به حیات افلاکی شیوه تعامل انسان از روی رحم، شفقت، مهربانی، احسان، ادب و مدارا با پدر به سبب تربیت، تهذیب، تغذیه و پرورش روحی و جسمی فرزند است لذا شایسته است از این فرصت حیاتی و نقش‌آفرینی در تعیین سرنوشت نهایی خویش که با رسیدن به مراتب بالای تقرب الهی و نیل به حیات جاودان آخرت و بهشت برین که سرشار از نعمت‌های الوان است حداکثر بهره‌برداری را ببریم و لحظه‌ای از خدمت به پدر غفلت نورزیم و با به کار بردن الفاظ نامناسب پدر را دل‌شکسته نسازیم تا مبدا مورد عاق ایشان قرار بگیریم. از آنجا که فرهنگ اسلام با فرهنگ مردم عجین شده است، مردم ایران اسلامی با بهره‌گیری از آموزه‌های دینی سعی می‌کنند همواره نسبت به والدین خود با ادب و احترام رفتار کنند زیرا عاقبت به خیری و نیک‌فرجامی در زندگی از تولد تا مرگ و بعد از آن را مدیون فداکاری‌ها و دعا‌های خیر والدین می‌دانند. پدر در نگاه فرزندان ایران اسلامی اسطوره عشق و محبت، صبر و گذشت، مردانگی و جوانمردی، رفاقت و صداقت، امنیت و تکیه‌گاه تنهایی‌هاست و پدر در ادبیات شفاهی منزلت و جایگاه رفیعی دارد.

منابع

الف) کتاب

قرآن کریم

۱. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۱) مفاتیح الحیاه، قم: اسرا.
۲. ذوالفقاری، حسن (۱۳۸۸) فرهنگ بزرگ ضرب المثل های فارسی، ج ۱ و ۲، تهران: معین.
۳. شیرازی، رضا (۱۳۷۰) مثل آباد، ج ۵، تهران: پیام آزادی.
۴. گلستانه، مزار (۱۳۸۴) فرهنگ عامه امثال و حکم مردم سیستان، زابل: هلیاتوس.

ب) گزارش پژوهشی

۱. آنی زاده، علی (۱۳۸۹) «جلوه های مهرورزی در فرهنگ مردم ایران»، گزارش پژوهشی، تهران: مرکز تحقیقات صداوسیما.
۲. دوستی، شهرزاد (۱۳۸۸) «تجلی آیین های میلاد حضرت علی علیه السلام در فرهنگ مردم»، گزارش پژوهشی، تهران: مرکز تحقیقات صداوسیما.

فرهنگیاران

- اخوان، زهره، گل تپه، همدان، ۱۳۸۸
- جعفرزاده دستجردی، مصطفی، دستگرد، کهک، قم، ۱۳۸۸
- رزاقی چالگر، مطلب، کوثر، گیوی، اردبیل، ۱۳۸۰
- قلندریان، سیف الله، به نقل از جمال آرای، بندپی شرقی، بابل، مازندران، ۱۳۸۸
- قناعتی، اشرف، ایزدخواست، آباد، فارس، ۱۳۸۸

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی